

Når retten har overtaget konflikterne

af Merethe Gjørding, ph.d.-stipendiat DPU, og Birke Jessing, antropolog
Tegn: 23774

Realitydeltageren Teitur Skoubo blev i efteråret 2022 idømt to år og seks måneders fængsel i byretten for vold og voldtægt mod en unavngiven kvinde. Seks måneder senere var sagen i landsretten, og her blev realitydeltageren dømt for vold mod kvinden, men frifundet for voldtægten (Buhl & Mejborn 2022). Hvor parternes erfaringer af hændelsen forblev de samme, gik den tiltalte fra *skyldig* til *ikke skyldig* i rettens øjne. Vi lever i et samfund, hvor domstolene har magten til at afgøre sociale konflikter. Dommerne filtrerer hændelser gennem lovgivnings bestemmelser for at afgøre, hvorvidt det kan bevises, om en hændelse juridisk set er kriminel. Dommerne skal vurdere hvorvidt det kan antages, at den tiltalte *“udenfor enhver rimelig tvivl”* kan kendes skyldig, og ultimativt fængsles. Retten bestemmer officielt, hvad der er en *juridisk gyldig vurdering*, og ikke hvad der *“rent faktisk skete”* (Lynch 2011), alligevel får disse afgørelser en stor indflydelse på de socialt etablerede sandheder (Smart 1989:13). Retten har på denne vis en institutionel magt til at etablere en virkelighed (*reality*) om skyld og ansvar i samfundet (jf. Boltanski 2011).

I sagen med Teitur Skoubo skiftede rettens vurderinger af skyld. Det rokker ved ideen om en doms pålidelighed og udsigelseskraft om en hændelse. Det fører til undren om, hvad der egentlig skete. Var han nu skyldig eller ej? Vi er dog ikke optaget af spørgsmålet om realitydeltagerens skyld i denne artikel. Vi vil derimod analysere præmisserne for rettens erkendelse af skyld. Vi sætter derigennem spørgsmålstejn ved, at det er retten og domsafgørelsen, der skal centreres, og ikke parternes erfaringer og oplevelser. Vi ønsker at problematisere retssystemets binære forståelse af, hvilke roller der kan indtages i en konflikt, og ultimativt, at det er op til retten, hvordan konflikter i vores samfund skal håndteres.

Fra tilskuerrækkerne i København Byret peger vi på en række logikker i det, vi kalder for *rettens epistemologi*. Artiklen bygger på to feltstudier, hvor vi henholdsvis har observeret 11 voldtægtssager i 2019 og 30 voldssager i 2021. De belyser hvilke veje til viden, der praktiseres i retten. Det omfatter bl.a., hvordan viden om en begivenhed struktureres i et retsmøde, og hvad retten overhovedet kan vide i kraft af dens forståelse af, hvad der vurderes relevant for en sag. Vi inddrager et genoprettende og transformerende retfærdighedsparadigme (jf. Bouffard et al. 2017) for at udfordre rettens epistemologi.

Videnshierarkier i retslokalet

Ved at åbne døren til retssalen, vil vi give en nærværende skildring og analyse af, hvad en dom dækker over. Retten er ikke blot *ét* homogent hele (Smart 1989), og loven er ikke *én* aktør, der gør noget af sig selv (Latour 2010). Der er en række af praksisser, aktører, værdier, mv. på spil. Vi kan dog ikke ignorere den magt, som institutionen samlet set udøver; omend retten ikke eksisterer uden aktører til at repræsentere og opretholde den (Boltanski 2011). Derfor insisterer vi på at tale om rettens epistemologi, som en institutionel forståelsesramme opretholdt af rettens aktører.

Vi bygger videre på den feministiske sociologiske kritik af lovens magt over den sociale virkelighed. Smart (1989) argumenterer for, at loven i udgangspunktet kun kan udsige noget om, hvad der er juridisk gyldigt. Samtidig viser hun, hvordan domme konstant griber ind i den sociale virkelighed, definerer den og er defineret af den. Eksempelvis har lovens definition af, hvad der er vold, og hvornår noget er en voldtægt, forrang over personer, der har erfaret vold og voldtægts, klassificeringer af egne oplevelser. Vores argument adskiller sig derfor også fra den tilbagevendende debat inden for den juridiske antropologi om forskelle og ligheder mellem antropologiske- og juridiske syn på objektivitet (se Bens 2016).

Et opdelt retslokale

Københavns Byrets tunge hoveddør kræver begge arme for at åbne. De lange kampestenegange giver genlyd mod de høje lofter som i en kirke. Her er højtideligt. Pårørende hvisker til hinanden, og ser spørgende rundt. Det står i kontrast til de retsprofessionelles vante bevægelser gennem gangene. Vidner må vente på gangen, mens tiltalte og deres pårørende går ind i retslokalet.

Retsmødets struktur er en del af rettens epistemologi; og er aldeles styrende for de retsprofessionelles opmærksomhed, og hvordan konflikter håndteres. Merry (1990) har argumenteret for, at ved at overgive en personlig konflikt til de juridiske myndigheder, kan det både give en følelse af øget magt (for den forurettede), men også medføre et tab af kontrol. Vores erfaringer fra retssagerne, som vi præsenterer nedenfor, understøtter især argumentet om tab af ejerskab af konflikten i kontakten med retsinstitutionerne (se også Christie 1977). Et retsmøde kan finde sted, såfremt anklagemyndigheden på baggrund af politiets efterforskning har vurderet, at der er et juridisk grundlag for tiltale (Johansen

2011). Hvis den tiltalte findes skyldig, og der udstedes en straf, er Kriminalforsorgen ansvarlig for eksekveringen af straffen.

Retslokalet er tydeligt opdelt i zoner, og til hver placering hører en særlig forventning til adfærd. Personer taler en af gangen. Det er de retsprofessionelle, der stiller spørgsmålene, og vidnerne og tiltalte, der svarer på dem. Dommerens plads er midt for ved den let forhøjet dommerskranke. Skranken er afdækket og højere end de andre borde, så kun det øverste af kroppen er synligt. Symbolsk understøtter det ideen om domme(re)ns rationalitet og objektivitet, hævet over andre. Tomrummet mellem vidneskranken og dommerpodiet repræsenterer konflikten under betragtning (Dahlberg 2009). Ord og beviser fra anklager-, forsvarer-, og vidneskranken fylder det tomme rum ud, som dommerne vurderer og dømmes over. Retslokalet er typisk udsmykket med dansk design og kunst fra 1960'erne.

[Billede 1]

[evt. Billedetekst] En tegning fra et retslokale i Københavns Byret. Det er ikke tilladt at tage billeder i retten (Tegning fra byretten, Jessing, 2021).

At stikke ud i retten

Arkitekturen i retssalen understøtter retsmødets struktur. Alle aktører har en udvalgt plads, og bevæger sig rundt på særlige måder. Midt i al strukturen ankommer parterne og deres pårørende. De bryder ofte med den formalitet og forudsigelighed, som den styrende struktur ellers påtvinger dem. Deres erfaringer, følelser og behov passer sjældent ind i de ordnede forhold.

En ung spinkel sort kvinde kommer ind i retslokalet. Hun kigger ligefrem og vender sig ikke mod den tiltalte. Hun skal vidne i en sag om vold, hvor hendes tidligere partner er tiltalt for at have skubbet hende hårdt ned på gulvet, så hun slog sin ene arm. Tiltalte er også sort, veltrænet og meget større end hende. Forurettede er klædt i en lille rød jakke og har en rød sløjfe i håret. Retslokalet er dunkelt, med højt til loftet og mange døre. To søjler tårner op bag ved dommernes podie i midten, der er let hævet. Den juridiske dommer og de to lægdommer sidder ved podiet. De er alle tre hvide. Anklageren sidder ved et bord til højre. Han er en ung hvid mand i tyverne i jakkesæt. Forsvarsadvokaten sidder med tiltalte til venstre. Han er en ældre hvid mand i tresserne med en beige blazer. Der er helt stille i lokalet, og alle kigger på den forurettede.

(Feltnote, Jessing, 2021)

Det store stille rum, hvor en fremmed gruppe mennesker afventer, at man skal ankomme og udspørges, virker ofte overrumplende for den forudrettede. Der er noget specielt ved at tale i et helt stille rum, mens mange kigger på en, og lytter evaluerende til ens ord om episoder, der kan aktivere stærke følelser. I dette tilfælde træder den forurettede yderligere frem i kraft af sin racegørelse og beklædning (jf. Ahmed 2007). Utilpasheden hos vidnerne spillede sig ud på forskellig vis. Vi erfarede, at parterne i vidnesranken holdt om sig selv, talte med meget lav stemme, talte med meget høj stemme og gestikulerende, masserede sig selv, græd, gjorde sig kropsligt små, gjorde sig store, og søgte støtte hos deres pårørende inden de satte sig ved det lille bord, der udgør vidnesranken.

I en anden voldssag reagerede en forurettede kraftigt på forsvarsadvokatens spørgsmål. Den forurettede var en ung brun mand i jeans og med blå Adidas trøje med hvide striber. Han ankom til retten med to betjente, fordi han var under politibeskyttelse. Den tiltalte var anklaget for at have overfaldet ham på et hotel, hvor de havde festet sammen i indre by. Forsvarsadvokaten ville gerne fremstille den forurettede som fuld og voldsom på hotellet. Under den forurettedes afhøring foreslog forsvarsadvokaten også, at den forurettede selv var skyld i, at der blev kastet sten mod hans mors hus, hvilket var sket i perioden efter episoden. Det fik den forurettede til at slå ud med armene og spørge, om forsvarsadvokaten godt måtte det? Han blev bedt om bare at svare på spørgsmålene af en af betjentene, der fulgte ham. Senere henviste forsvarsadvokaten til et andet hotel, hvor den forurettede også "havde været fuld". Det fik den forurettede til at reagere med en stærk følelsesmæssig reaktion. Han blev rød i hovedet, råbte op, så små spytdråber fløj fra hans mund. Dommeren reagerede ved at læne sig tilbage i sin stol, væk fra den forurettede - synligt overrasket. Den forurettede brød efterfølgende sammen, og fortalte om en meget voldsom episode, som han havde været udsat for på det andet hotel, som forsvarsadvokaten omtalte (Feltnote, Jessing, 2021). Den forurettedes reaktion kan læses som en frustration over at være indlejret i en struktur, hvor han som vidne skal svare på spørgsmål han ikke ønsker, og mærker ubehaget ved at føle sig underlagt, presset, og krænket af forsvarsadvokatens spørgsmål.

Begge sager illustrerer hvordan retsmødets arkitektoniske og processuelle struktur ikke er indrettet efter parternes ønsker og behov, men ud fra en idé om undersøgelse af konflikten for at afdække "hvad der skete" som i et videnskabeligt eksperiment (Lynch 2011). Rettens formål er ikke at sørge for, at parterne føler sig forstået og hørt, men derimod at parternes erfaringer kan fremføres for de retsprofessionelle, så de kan lave en juridisk vurdering af forholdet.

Hvornår tæller en erfaring i retten?

I retslokalet udføres en dom over fortiden. Det indebærer en rekonstruering, reorganisering og reducere af hændelselementerne i episoden (Dahlberg 2009: 198). De præsenteres gennem fremlæggelsen af beviser, der sandsynliggør et bestemt hændelsesforløb, og i forskellig grad vægtes for at nå frem til en endelig dom. Der er i Danmark fri bevisbedømmelse, og det er i princippet frit, hvad der kan tælle som et bevis. I retten er det anklagerens opgave at præsentere de objektive forhold i sagen, der både peger for og imod den tiltaltes skyld. Det er efterfølgende op til dommerne at vurdere, hvilke elementer der betragtes som relevante, og kan lægges til grund for et hændelsesforløb og en dom. Et bevis er ofte vidneforklaringer, dokumenter, sagkyndige erklæringer, biologiske beviser såsom DNA, fingeraftryk, alkoholtest, sæd, digital kommunikation, video- eller lydoptagelser.

I volds- og voldtægtssager er der ofte få fysiske beviser, og hændelserne foregår ofte i hjemmet uden andre tilstedeværende vidner. Det medfører, at parts- og vidneudsagn får en stor tyngde. Det er en udfordring for retten, fordi de tilføjer et subjektivt element til beviset. Vidnets evne til og intention med at gengive en begivenhed bliver relevant. Det interpersonelle forhold mellem vidnet og de retsprofessionelle tilføjer yderligere et tvivlsspørgsmål om opfattelse af vidneudsagnet og den talende. Rettens epistemologi har derfor skærpede konsekvenser for vidner, der har oplevet traumatiske begivenheder, og ikke er i stand til at gengive et hændelsesforløb tydeligt. Vi vil gerne udfolde og reflektere over udfordringerne ved konsekvenserne for vidnerne gennem to nedslag, der peger på det, vi kalder *handlingscentrisme* og *udsagnskonkurrence* i rettens epistemologi.

Det er konkrete handlinger, der tæller

Det er handlinger, der sanktioneres i retten, og handlinger som de retsprofessionelle har en interesse i at fremstille og klassificere. Handlingscentrismen har den problematik, at den frasorterer det, der ikke positivt og konkret manifesterer sig i interaktioner. Flere forurettede i voldtægtsagerne gav udtryk for at have oplevet en diffus frygt eller trussel under hændelsen. Vi forbinder denne frygt med en generel socialiseret frygt for seksuel og kønsbestemt vold, som mange personer socialiseret som kvinder lever med (Gunnarson 2014). Denne frygt blev aktiveret hos flere af de forurettede under deres interaktion med tiltalte, og var med til, at situationen blev oplevet som ubehagelig og farlig.

Anklager: Kunne du have sluppet væk, hvis du ville?

Forurettede: Nej, det lyder underligt, jeg har selv svært ved at forklare det, men det var som om jeg ikke kunne gøre noget. Jeg var bange for, hvad der ville ske.

Anklager: Hvor længe varer det?

Forurettede: Det ved jeg ikke.

Anklager: Er der nogen af jer, der har sagt noget til hinanden imens; lavet lyde eller bevægelser?

Forurettede: Nej. Jeg havde ikke nogen reaktionsevne, for jeg var så chokeret.

(Feltnote, Gjørding 2019)

Den forurettede oplevede at have en frygt, som tilsyneladende var lammende for hende. Den kommer ikke til udtryk gennem ord eller en afværgende handling. De retsprofessionelle søger efter handlinger i forklaringerne; der helst skal være så konkrete som muligt. Men som i eksemplet står det nogle gange i kontrast til, hvordan parterne berettede om og oplevede hændelserne. Oplevelsen af frygt i kvindens indre landskab skulle materialiseres i det ydre som en handling. På trods af den frie bevisbedømmelse kan et diffust bevis ikke være tilstrækkeligt for at kunne lægges til grund for en dom¹. Heri ligger der en handlingscentrisme, der også ser bort fra konteksten, som hændelsen opstår i.

Vi kan bedre forstå handlingscentrismen ved at kigge på andre retfærdighedsparadigmer, hvor nysgerrigheden over, "hvorfor" en handling opstår, er centralt for at forstå og håndtere skade. I genoprettende retfærdighed tager man udgangspunkt i parternes påvirkning, og de behov og ønsker, de har for den videre proces (Bouffard et al. 2017). I den transformerende retfærdighedspraksis søger man at forstå, hvorfor handlingen opstod, og hvad der skal til for at forhindre, at den kan opstå igen (brown 2017). Her er ikke fokus på samme snævre tidslomme, men en åbenhed for at inddrage, hvad der opleves som relevant for parterne, og den bredere kontekst en episode opstod i. Med udgangspunkt i transformerende retfærdighed betoner brown (2017: 148) blandt andet, at det er gennem at spørge "hvorfor", at vi bevæger os væk fra at behandle skaden på overfladen, og går dybere ind i årsagerne til tilblivelsen af handlingen. Det kan være socialisering, socio-økonomiske forhold, positionalisering og samfundsindretning, der vedrører mennesket i samfundet og samfundet i mennesket.

Hvis vi forestillede os en samfundsmæssig hensigt, der ønsker generel forebyggelse af betingelser der fremmer vold, fremfor straf af den enkeltes udøvelse af vold, er der et potentiale som går tabt ved at

---

¹ Vi gør opmærksom på, at der siden er blevet foretaget ændringer i loven om voldtægt - den såkaldte samtykkelov -, som til dels har ændret dette forhold.

udelade den bredere kontekst og at inddrage parternes behov. Rettens epistemologi når ikke til disse hændelsernes rødder.

Erfaringerne konkurrerer

I retssager er der ikke en interesse i, at parterne skal forstå, hvorfor der er forskelle i deres erfaringer. Derimod er oplevelserne i konkurrence med hinanden for at blive udsagnet, der lægges til grund for en domsafsigelse. Det er vind eller forsvind. Skyldig eller frikendt. Rettens formål er ikke at hjælpe parten, der har oplevet skaden videre eller hjælpe parten, der har udført skade med at forstå sin handling, så den ikke gentages. Den har i stedet et vurderende og sanktionerende formål. **Det er parternes udsagn, der skal hjælpe retten med at afgøre, om noget ulovligt har fundet sted, og ikke retten der skal hjælpe parterne i at behandle og forholde sig til deres oplevelser.**

I begge af vores studier bemærkede vi, hvordan vurderingen af "troværdighed" var essentielt (se også Blix & Wettergren 2019). Under proceduren, kommenterede anklageren og forsvareren nærmest konsekvent på, hvorvidt vidnernes udtalelser var troværdige. Sammenhængende, konsekvent og detaljeret, blev ofte anvendt til at fremhæve et vidneudsagn som troværdigt. En udfordring med denne forståelse af det troværdige vidneudsagn er, at den står i kontrast til, hvordan parterne nogle gange genkaldte hændelserne. De er ikke altid entydige eller klare beskrivelser, og flere kæmpede med at bearbejde og forstå, hvad der var sket. Nedenstående uddrag er fra en forurettedes vidneudsagn i en voldtægtssag, hvor hun havde svært ved at finde de rette ord og redegøre for hændelsens rækkefølge:

Anklager: *Hvordan havde du det med det?*

Forurettede: *Mærkeligt... det er svært at forklare, men .. bare mærkeligt.*

Anklager: *Er det på munden?*

Forurettede: *Ja.*

Lægger 2 ser sig omkring, virker lidt utålmodig.

Anklager: *Hvad sker der så?*

Forurettede: *Jeg har svært ved at huske detaljerne.*

Anklager: *Du kan også fortælle om det generelt?*

Forurettede: *Først, så... øh... hun skubber mig ned mod en bænk... um ... [lange pauser imellem ord] Og så skubbede hun mig op... jeg tror...*

Dommeren rynker panden, synes ikke helt at forstå den forurettede.

(Feltnoter, Gjørding, 2019)

De retsprofessionelle gav på forskellig vis kropsligt udtryk for en utilfredshed med forurettedes vidneudsagn og hendes erfaring anerkendes dermed ikke troværdig i retten. Det sker på trods af, at mennesker, der har erfaret traumatiske hændelser, ofte ikke kan leve op til idéer om et sammenhængende narrativ, da traumatet indbefatter en manglende evne til fuldt at integrere oplevelsen (Refby 2001). Psykologen Refby advokerer for vigtigheden i at hjælpe den traumatiserede til at forstå og integrere deres oplevelse ved bl.a. kontekstualisering (Ibid.). Der er således en udfordring i, at oplevelser af eksempelvis vold og voldtægt vurderes efter kommunikative pejlemærker, som ikke vil være muligt for alle at leve op til, af selvsamme årsag, at de forurettede er der. Udsagnene skal passe formen og strukturen, og er i konkurrence med hinanden.

Når vi igen får ejerskab over, hvordan konflikter håndteres

I vores beskrivelse af rettens epistemologi har vi vist, hvordan sociale konflikter reduceres til et spørgsmål om genkaldelsen af et hændelsesforløb. Gennem en række beviser bliver fortiden genfremkaldt, for at afgøre, om der er sket en ulovlig handling, der kan sanktioneres. Der er en klassificerings- og bedømmelsesiver integreret i retten, der udelukker, at parternes forskellige erfaringer og oplevelser kan sameksistere: retten skal nå en entydig afgørelse. Erfaringer og oplevelser, der kunne åbne op for mulige håndteringer af konflikten, ignoreres i rettens dom: "Thi kendes for ret...". Når flertydige læsninger ikke "kendes for retten" har det implikationer. Det er ikke muligt at inddrage parternes udbrud og reaktioner i strukturen. Den er ikke tilpasset deres specifikke ønsker. Rettens erkendelsesinteresse er smal; spørgsmålet om skyld er det centrale. Modsætningerne mellem skyldig og ikke skyldig og offer og gerningsperson fikserer den sociale interaktion i allerede forudfattede betydninger.

Bag de tunge døre er strukturen fastlagt, og de retsprofessionelle sørger for, at processen skrider frem. I de genoprettende og transformerende praksisser insisterer man på at forstå kompleksiteten i konflikter, og i de sammenfiltrede og mudrede måder, vi sameksisterer på (brown 2017). Man kan både have forvoldt skade i en sag og have oplevet skade i andre. Det kan endvidere være sværere at arbejde med

sin forpligtende ansvarlighed, som den der har begået handlingen, hvis den skade, man selv har erfaret aldrig er blevet håndteret. Derfor er kompleksiteten vigtig, hvis vi har et ønske om parterne skal kunne processerer og integrere svære oplevelser, og et håb om og en forpligtelse til at handle på at lignende hændelser ikke skal ske igen.

Den binære filtrering af kompleksitet forhindrer nysgerrighed overfor et muligt genoprettende eller transformerende handlerum. Rettens blik er på en tidligt afgrænset fortid, der skal afgøres, for at finde ud af om en fastlagt straf skal iværksættes. For at vende tilbage til sagen med realitydeltageren er rettens fokus på at afgøre om dennes handlinger i fortiden kan vurderes til at være kriminelle. Nutiden og fremtiden fylder mere i andre retfærdighedspraksisser. I retssystemets nuværende epistemologi og struktur bliver hverken den, der har oplevet eller begået skade, støttet til at finde ud af, hvad der er sket imellem dem, eller hvordan de kan komme videre. Og det mulige læringspotentiale, der ligger i, hvorfor nogen har opfattet ens handlinger som ubehagelige og grænseoverskridende, er uden for rettens interesse. Tilsvarende forbliver indsigter fra retslokalet, om hvilke samfundsstrukturer, der er gunstige for, eller forhindrer kriminalitet et uforløst forandringspotentiale. Skade og konflikter vil opstå igen, når der ikke er en lærende og åben tilgang til dem (brown 2017; Bouffard et al. 2017). Skadescykklussen er ikke blevet brudt.

Gennem afdækningen af rettens epistemologi har vi ønsket at afnaturalisere rettens magt over vores konflikter. Rettens domme fjerner ejerskabet over konflikten fra parterne og giver dem en abstrakt ligebehandling til gengæld. Det centrale forbliver dommernes afgørelse, og hvordan retten erkender handlingen. I en genoprettende og transformerende retfærdighedsforståelse tages konfliktens ejerskab tilbage. Parternes erkendelser udvider deres egen forståelse af handlingerne, og skaber mulighed for at udtænke relevante håndteringer af skaden. Det er der meget at vinde i. Det indebærer også modsætninger, besværligheder og nye udfordringer ikke at lade retten overtage styringen. Hvad mon der kommer til at ske, når vi igen får ejerskab over konflikterne?

Litteratur

Bens, Jonas. 2016. "Anthropology and the Law: Historicising the Epistemological Divide." *International Journal of Law in Context* 12 (3): 235–52.

- Blix, Stina Bergman og Åsa Wettergren. 2019. *Professional Emotions in Court: A Sociological Perspective*. Routledge.
- Boltanski, Luc. 2011. *On Critique: A Sociology of Emancipation*. Polity Press.
- Bouffard, Jeff, Maisha Cooper og Kathleen Bergseth. 2017. "The Effectiveness of Various Restorative Justice Interventions on Recidivism Outcomes Among Juvenile Offenders." *Youth Violence and Juvenile Justice* 15 (4): 465–80.
- brown, adrienne maree. 2017. *Emergent Strategy: Shaping Change, Changing Worlds*. AK Press.
- Buhl, Lykke, og Katja Mejborn. 2022. "Teitur Skoubo er en fri mand: Nu kræver han erstatning." *www.bt.dk*. October 26, 2022. <https://www.bt.dk/content/item/1641681>.
- Christie, Nils. 1977. "Conflict as Property." *British Journal of Criminology* 17 (1): 1–15.
- Gunnarsson, Lena. (2014). *The Contradictions of Love: Towards a feminist-realist ontology of sociosexuality*. Routledge.
- Latour, Bruno. 2010. *The Making Of Law: An Ethnography of the Conseil d'Etat*. Translated by Brilman Marina and Pottage Alain. Polity.
- Lynch, Michael. 2013. "Science, Truth, and Forensic Cultures: The Exceptional Legal Status of DNA Evidence." *Studies in History and Philosophy of Science Part C: Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Sciences* 44 (1): 60–70.
- Merry, Sally Engle. 1990. *Getting Justice and Getting Even: Legal Consciousness among Working-Class Americans. Language and Legal Discourse*. University of Chicago Press.
- Refby, Mirjam Høffding. 2001. "En ny kontekstualitet: Hvem 'ejer' symptomerne–individet eller fællesskabet?." *Psyke & Logos* 22: 60–71.
- Smart, Carol. 1989. *Feminism and the Power of Law*. Taylor & Francis Group.